

Nienke van Dijk: De keuze voor een bepaald soort werk: actief bezig zijn om invloed te krijgen op maatschappelijke ontwikkelingen (1987)

Geboren 1958, sinds 1 januari 1987 cursusleidster bij Kerk en Wereld.

Sieth Delhaas

Kerk en Wereld, Geloven in macht, 1987

Jij komt uit de traditie van de Vereniging voor Theologie en Maatschappij (VTM) die tot nu toe nauwelijks banden met Kerk en Wereld had. Kun je iets van die achtergrond vertellen?

De VTM is opgericht toen de Agogisch Theologische Opleiding (ATO) te Utrecht in 1981 werd opgeheven. De initiatiefnemers vonden dat de manier van theologie-beoefening waarin de maatschappijbetrokkenheid centraal staat, gewaarborgd moest blijven. Je hebt gezien wat er het afgelopen jaar gebeurd is aan de KTHU; de ontslagen die er gevallen zijn van mensen die niet in het straatje van de bisschoppen pasten. Het verdwijnen van de ATO was in feite het begin van het roomse restauratieproces. En je kunt ook denken aan vrouwenstudies die bedreigd worden.

Net als alle vormen van theologie, of het nu om bevrijdings- of feministische theologie, marxistische of materialistische exegetische gaat; dit soort vakken wordt voortdurend bedreigd of er vinden slechts tijdelijke aanstellingen plaats. Wij wilden proberen dit soort opleidingsplekken toch te blijven garanderen. Voor een deel is dat gelukt door de leerroute die de VTM aan de Hogeschool 'De Horst' te Driebergen heeft. Die lijkt een beetje op de ATO, maar is anders in die zin, dat het een HBO-opleiding is. De ATO echter was een theologische specialisatie voor mensen die al een HBO-opleiding hebben zoals een sociale of pedagogische akademie. En de leerroute is een parttime opleiding.

Verder maakt de VTM plannen om post-HBO-cursussen te organiseren zodat ook anderen zich in deze vorm van theologiseren kunnen bekwamen. Daarnaast organiseert de VTM studieconferenties zodat een breder publiek binding met geëngageerde theologie kan krijgen.

Hoe komt de verbinding met de maatschappij in de studie tot uitdrukking?

Het afgelopen jaar bijvoorbeeld heeft de VTM een studieconferentie georganiseerd over een zorgzame samenleving. We zoeken dan naar verbanden tussen de R.K.-sociale leer zoals deze in de laatste encycliek van de paus is neergelegd, wat het CDA zegt over zorgzame samenleving en zaken als individualisering. Er wordt een analyse gemaakt en theologisch commentaar op gegeven; of men over wat de paus of het CDA zegt ook theologisch anders kan

denken. Zoals het gezin; moet dat gehandhaafd blijven terwijl verschillende nieuwtestamentische teksten juist wegroepen van huis en haard? Dus we zoeken naar de koppeling tussen wat we dominante theologie noemen en hoe dat politiek uitwerkt en politiek gelegitimeerd wordt. Want economische bezuinigingen worden natuurlijk los van theologie bedacht maar vervolgens wordt er wel een verhaal omheen verzonnen. Als je dat kunt ontmaskeren en daar een visioen – iets wat toch ook bij theologie hoort – tegenover kunt stellen, dan ben je bezig mensen toe te rusten. De politieke keuze staat bij de VTM-leerroute bij voorbaat vast. In die zin geloven we – ik spreek maar even over we – ook niet in waardevrije theologie of waardevrije neutrale wetenschap.

Kennis maken

Tijdens het symposium van 26 t/m 30 augustus 1987 op Kerk en Wereld maken heel veel vrouwen voor het eerst kennis met jou als cursusleidster.

Wil je iets over jezelf vertellen?

Van huis uit ben ik gereformeerd. Ik heb de Maatschappelijk Werk-opleiding in Kampen gedaan. In die opleiding had ik al veel vragen over hoe hulpverlening eigenlijk werkt. Wat het doet om bepaalde maatschappelijke verhoudingen in stand te houden. Ik vond dat ik daar te weinig politieke scholing kreeg. Na een jaar werken ben ik naar de ATO gegaan en in mijn werk was ik intussen al tegen de positie van vrouwen aangelopen.

Op de ATO kregen we in de gemengde groep onmiddellijk hevige conflicten met de mannen over de positie van vrouwen. De ATO was, toen zeker nog, een klassiek marxistische opleiding en wij hadden dezelfde problemen als in andere marxistische organisaties: vrouwen moeten met haar eisen maar wachten tot de socialistische revolutie is aangebroken.

Met een stel vrouwen hebben we toen voor elkaar gekregen, dat we onze opleiding in een vrouwengroep konden volgen. Je leert dan wel op alle fronten knokken. We moesten ons hele onderwijsprogramma veranderen. Dat hebben we samen met de docenten gedaan. Vrouwenstudies hadden zich toen ook al ontwikkeld. Die vonden wel laat ingang op de ATO maar toen ze eenmaal geaccepteerd waren hebben we dat wel heel grondig geïntegreerd. We hebben prachtige projecten gedaan. Vooral omdat veel vrouwen naast de opleiding werkten en haar eigen (werk)situaties inbrachten.

We zijn ook een tijd bezig geweest met het analyseren van teksten van Simonis en de verhalen daaromheen over de vrouwelijke natuur en hoe je die weer ziet terugkomen in de Godinnenbeweging. Dan heb je ook een duidelijk project om met je woede tegenaan te gaan. Je leert op die manier uitstekend hoe zo'n denksysteem in elkaar zit en hoe je dat onderuit kunt halen. Niet dat het daarmee uit de wereld is natuurlijk...!

Bij de oprichting van de VTM ben ik in het bestuur gekomen en heb aanvankelijk meegedacht bij het tot stand komen van de onderwijs-programma's en de voorbereiding van de studieconferenties. Vorig jaar was ik studiecoördinator van de post-HBO-opleiding theologie en maatschappij en heb geprobeerd veel te doen aan interdisciplinariteit van het onderwijs. Ook heb ik freelance bij de IKON gewerkt.

Je bent heel gericht bezig met feministische theologie. Aan de andere kant constateer ik dat heel wat groepen die op Kerk en Wereld komen alleen met geloof bezig zijn. Zie je daar geen moeilijkheden liggen?

Het is inderdaad spannend om te onderzoeken op welke manier je vrouw-en-geloof-kwesties ook kunt politiseren of om verbanden tussen theologische en maatschappelijke kwesties aan te geven. Je hebt gelijk, sommige vrouwengroepen zijn alleen met geloof bezig. Maar dat is niet een probleem van die vrouw-en-geloofgroepen op zich. De kerk van Nederland is immers verdeeld over de vraag wat geloof en politiek met elkaar te maken hebben! Die discussie zie je voortdurend terugkomen ook in vrouw-en-geloofgroepen. Lang was het zo dat vrouwen elkaar nog konden vinden op de noemer geloof, maar ik zie in die groepen – onafhankelijk van mijn ideeën daarover – die conflicten gewoon boven tafel komen. Zeker als ze al langer met elkaar bezig zijn.

Je ziet controverses ontstaan over: wat moeten we met bijstandsvrouwen aan. De één zal zeggen: we moeten kookcursussen organiseren of cursussen over budgetteren. Een ander zegt: helemaal niet, zij vragen solidariteit. Die conflicten lopen parallel met de conflicten in kerkelijk Nederland. De vrouwen in die groepen zijn meestal afkomstig uit de middenklasse. Vaak hebben bijstands- of arbeidersvrouwen de kerk allang verlaten. Dus je hebt met een bepaald publiek te maken.

Als er over vrouw-en-geloofgroepen gesproken wordt merk ik dat er telkens een spraakverwarring ontstaat. Meedoen in een vrouw-en-geloofgroep is kennelijk niet vanzelfsprekend bezig zijn met feministische theologie?

Nee, dat klopt. De noemer geloof is zo algemeen en breed en vrouwen zijn er in alle politieke soorten en maten, of het nu een SGP-vrouw is of een feministe theologe, die kunnen beiden iets met zo'n groep hebben.

Een vrouw-en-geloofgroep kan net zo conservatief werken met welk willekeurig thema dan ook. Ik denk, dat het niet vanzelf spreekt dat een vrouw-en-geloofgroep met feministische theologie bezig is. Hoewel sommige dat wel nadrukkelijk doen. Ik heb de indruk, dat de benaming vrouw-en-geloof een soort overkoepelende term is voor de beweging. Een beweging van 'rand' kerkelijke vrouwen, die op de één of andere manier bezig zijn met de positie van vrouwen in de kerk. Daarbij maken ze soms gebruik van feministische theologie. Maar vaak zie je in vrouw-en-geloofgroepen ook emancipatieachtige aspecten, los van feministische theologie, bijvoorbeeld weerbaarheidstrainingen.

Als jij nu uitgesproken met die link naar de maatschappij wilt werken binnen de vrouwencursussen, ontstaat er dan geen verwarring?

Voor mij kan geloven niet buiten de maatschappij om.

Maar voor anderen kan dat blijkbaar wel!

Daarmee ligt dan de discussie op tafel.

Dan zijn we bij het discussiepunt over de toekomst van dit werk op Kerk en Wereld.

Ja, ik denk dat het al een aktueel discussiepunt is en dat het ook een steeds nijpender discussiepunt wordt. Zeker als je de ontwikkelingen in de samenleving volgt waarin de conflicten tussen – ik noem maar even – links en rechts scherper komen te liggen. Daarin zie je hoe zwakken en ook vrouwen voortdurend gepakt worden. En het blijkt dat ons feministisch

ideaal niet zo gemakkelijk te bereiken is omdat we er met een ander geloof ook niet zomaar zijn. Er zal heel hard om belangen gevochten moeten worden, ook in de kerk. Ja, dat is een inzicht dat nu steeds meer aan de orde komt. Af en toe een vrouwendienst organiseren verandert ook weinig. Dat inzicht groeit naarmate vrouwen beseffen welke weerstanden er overal liggen. Een begin van een beweging heeft de idealistische gedachte: dat doen we wel even. Als we allemaal de handen ineen slaan, dan komt het goed. En dan blijkt, dat er maatschappelijk gesproken nog heel andere krachten in het veld zijn die dat ideaal tegenwerken – bijvoorbeeld dat er ook mannen zijn die de macht hebben.

In de kerk ligt het net zo. Het aantal beleidsvrouwen is in vijf jaar tijd van 2.1 naar 5% gegaan van het totaal aantal beleidsplaatsen. Zoiets is treurig als je bedenkt hoe groot de beweging is en hoeveel vrouwen daarvan feitelijk deel uit maken.

Dat besef dringt steeds meer tot vrouwen door.

Hoe zie je de functie van de vrouwencursussen op Kerk en Wereld binnen die sterkere maatschappelijke betrokkenheid?

De functie van op Kerk en Wereld op-adem-komen moet blijven. Het is voor vrouwen sowieso al moedgevend te ervaren als je hier bent dat er overal vrouwen bezig zijn en tegen dezelfde ellendige dingen aanlopen. En het is hier ook een plek (met een blik op het landschap) om op adem te komen. Je krijgt hier een oppepper. Maar vooral hoop ik dat het lukt om projecten op te zetten zodat vrouwen die lange adem kunnen volhouden. Steeds meer blijkt, dat het een kwestie van lange adem is. Als je echt bezig wilt zijn met de verandering van structuren en het bereiken van andere vrouwen, dan heb je, denk ik, heel stevige cursussen nodig. Daar zijn in het verleden belangrijke aanzetten voor gegeven. Zeker ook met de langer lopende projecten. De vrouw-en-geloofbeweging is breed geworden. Daar binnen wordt veel geëxperimenteerd. Vanuit al die experimenten zul je ook voortdurend de vraag moeten blijven stellen hoe lang vrouwen nog hun energie in de kerken blijven steken. Hoe lang je dat van ze kunt blijven vragen als de kerken zelf zo weinig tegemoetkomen aan de wensen van vrouwen.

Daarnaast lijkt me ook de vraag aan de orde wat de vrouw-en-geloofbeweging betekent binnen de bredere feministische beweging. We moeten op de één of andere manier ook voor onze zusters daar herkenbaar blijven, dus relevante thema's aansnijden.

Noem eens enkele gebieden waarop toerusting nodig is?

In samenwerking met andere vormingscentra komen er cursussen vrouw- kerk-beleid. Dat worden drie tweedaagse. Daarin wordt vooral aandacht besteed aan conflictanalyse. En de doelen die je als feministe hebt en hoe je die stelt naar meetbaarheid en haalbaarheid, hoe de besluitvorming verloopt, hoe je daar een vinger tussen kunt krijgen, wie je tegenstanders zijn en wie je bondgenoten en hoe je daarmee omgaat. Dat is een heel duidelijk project waarvan ik denk dat het resultaten oplevert.

Dat hoort bij de lange mars door de instituten

Ja, en verder gaan we aan de gang met wat zich bezig is te ontwikkelen rondom genetische manipulatie en vruchtbaarheidstechnieken. Dat is reflexief in die zin: hoe moet je daarover nadenken? Wat betekenen die ontwikkelingen voor vrouwen? Moet je je daarop organiseren en hoe dan? Welke ethiek kun je op dat terrein ontwikkelen? Wat je vaak ziet – en die neiging heb ik ook wel – dat vrouwen er maar helemaal niet op reageren en zich beperken tot de

kreet: ‘mijn god, waar komen we allemaal uit!’ Maar waar het om gaat is: hoe moeten we als gelovige vrouwen denken over kwesties als vruchtbaarheid? Wat betekent ouderschap? Het is allemaal beladen met ethiek. Het zijn ontwikkelingen die ontzettend veel consequenties hebben voor de toekomst en niet alleen voor vrouwen maar voor de maatschappij in haar geheel. Het zijn echter wel kwesties die over de hoofden van vrouwen heen worden behandeld.

Als je met deze ethische vragen aan de gang gaat passeer je de heren kerkleiders links want op het gebied van deze vragen – en daar kun je abortus ook bij rekenen – is er niet of nauwelijks op gelijkwaardig nivo tussen vrouwen en mannen in de kerken nagedacht, laat staan dat er op dat nivo beslissingen zijn genomen of beleid is gemaakt. Als vrouwen met deze vragen kritisch en vanuit haar geloof aan de gang gaan, dan is dat wel een heel nieuw gegeven waar de kerken rekening mee zullen moeten houden en ook niet op verdacht zijn.

Wat jij van plan bent is vrouwen zelfleren nadenken onafhankelijk van wat mannen altijd over deze ethische kwesties hebben gedacht en gesproken uitgaande van hun beeld over God, de mens en de vrouw.

Het lijkt me belangrijk dat dat gebeurt en ook wat we aan moeten met bijbelse noties over vruchtbaarheid en moederschap. Het zijn dit soort theologische vragen die je daarbij moet stellen en welke ethiek je daar dan bij ontwikkelt en bovendien moet je bekijken hoe je je daartegen weert als dat nodig mocht zijn.

Ik denk dat dat ook een taak is voor vrouwen om zich daarop te organiseren.

Denk je dan aan vrouwen binnen de wetenschap of alle vrouwen?

Alle vrouwen. Als we kijken naar de vruchtbaarheidstechnieken, dan gaat het niet meer om de vraag óf vrouwen kinderen willen en hoe, maar welke sóort kinderen ze willen. Dat worden de beslissingen die je straks kunt nemen. Wat moet je met zo’n vraag en willen vrouwen die beslissingsmogelijkheid hebben en wie gaat daar over en welke criteria moeten er dan komen?

Maar als vrouwen die ethische vragen voor zichzelf hebben beantwoord, in hoeverre zijn ze dan iets waard als ze economisch afhankelijk zijn/blijven van mannen?

Dat is inderdaad de vraag. En dan kom je terecht bij gegevens als ouderschap en gezin. Hoe is het ouderschap georganiseerd en wat is de functie van het gezin. Het gaat ook om het bepalen van belangen in deze kwesties. Waar en met wie richt je je ergens voor of tegen.

Het leuke is dat je via deze achterdeurtjes van nieuwe ontwikkelingen in de samenleving steeds weer bij de oude vraag komt: wat is de positie van de vrouw in kerk en samenleving?

Ja, en wie bepaalt wat voor vrouwen. En waarover je het ook hebt, de kwestie van de economische onafhankelijkheid blijft telkens weer de kop opsteken. Of je het nu over gezinnen, seksueel geweld of voortplanting hebt, zolang vrouwen niet financieel in de gelegenheid worden gesteld om haar levens in eigen hand te nemen, blijft er ontzettend veel alleen maar idealistisch.

Omdat ik me onmogelijk overal in kan verdiepen probeer ik er steeds andere inleidsters bij te betrekken.

Een ander dilemma is dat vrouwen steeds armer worden en cursussen duur zijn. Daarnaast is mijn taak voor het vrouwenwerk uitgebreid en Kerk en Wereld heeft met mijn aanstelling geprobeerd het vrouwenwerk structureel een plaats te geven binnen Kerk en Wereld.

De toenemende armoede van vrouwen kan betekenen dat er een verschuiving of teruggang komt van vrouwen die nog op Kerk en Wereld kunnen komen. Wordt de taak van Kerk en Wereld dan teruggebracht tot kadertraining?

Dat gebeurt al steeds meer en het is noodzaak. Op regionaal en plaatselijk nivo worden al steeds meer cursussen gegeven die eerder hier plaats vonden. In die zin is een deel van ons werk overbodig geworden. Wel hoop ik dat het lukt de voortrekkersfunctie en de breedheid die Kerk en Wereld heeft opgebouwd vast te houden. Ik hoop tegelijkertijd dat er ontzettend veel fondsen en een flinke emancipatiepot komen om de mogelijkheid te houden voor deze cursussen. Vrouwen kunnen het uit haar eigen zak nauwelijks opbrengen.

Houdt jouw grote aandacht voor politieke thema's niet het gevaar in zich dat geloof en spiritualiteit in het gedrang komen?

Tja, dat hangt er van af over welk geloof en welke spiritualiteit je het hebt. Uiteindelijk houd ik het toch ook vol op geloof, hoop en liefde. En zoals dat gaat met die drie dingen: dikwijls tegen beter weten in omdat er zo weinig anders is om het op uit te houden. Noem het maar vroomheid zelfs.

Voor mij ligt dat dan vooral in verhalen, in bijbelverhalen. Ik ben vooral een mens van het woord. Dat heeft voor mij met spiritualiteit te maken. En liefde, ja die bestaat toch. Niet alleen tussen twee mensen maar zeker ook binnen de vrouw-en-geloofbeweging. Noem het solidariteit, het doorbreken van het wantrouwen en de rivaliteit tussen vrouwen. Vrouwen die elkaar helpen hun rug te rechte. Dat is hartverwarmend om mee te maken. En dan blijkt zoiets als hoop helemaal geen flauw begrip, geen blind vertrouwen maar realiteit. Als blijkt dat vrouwen elkaar echt iets te vertellen hebben, dan breekt dat toch heel revolutionair door het cynisme en de troosteloosheid heen?